

347-427

САВРЕМЕНА ПИТАЊА

2

Власник и уредник: ПРОФ. ДР. СТАНОЈЕВИЋ.

ДР. ДУШАН М. СУБОТИЋ
председник суда

ЛИКВИДАЦИЈА МОРАТОРИУМА

ЦЕНА: 1 ДИНАР (3 КРУНЕ).

1919.

ИЗДАВАЧ: ХРВ. ШТАМПАРСКИ ЗАВОД Д. Д. У ЗАГРЕБУ

Редакција: 14. октобра 1919.

Издато: 12. новембра 1919.

1 јануара 1942 год.

Београд.

Lib. Др. 363/6

ЛИКВИДАЦИЈА МОРАТОРИУМА

Модерно друштво тежи да се створе такве државе у којима ће се донешене закона омогућити на споразуму свих друштвених класа. Верује се, да ће се само тим начином, ако се друштво, груписано у класе, пусти да своје супротне интересе доведе у нормалан колосек и омогући сарадња свих друштвених радова на општем културном напретку. Друштвене се класе налазе у стално узајамној зависности једна од друге, при свој њиховој тежњи за стварањем и одржањем класних аутономија. То је сасвим природно, с обзиром на заједницу друштвеног живота и његову многоструку преплетеност саобраћајних односа. У таквој заједници стварају се по правилу два фактична стања: постојање извесних права и испуњење извесних дужности. Однос човека у друштву даје се једино схватити као донос испуњавања дужности. Те на другом месту може се говорити о постојању његових права, личних и стварних, огарантованих му у разним уставним државама. Али и без обзира на та права, на њихов обим и њихово остварење, човек има својих социјалних дужности према друштву, које мора да испуњава, имао или немао тих права. У колико се он више јавља као њихов притежалац у толико је његова социјална дужност већа.

Једна од таквих социјалних дужности, чије испуњење захтева организована јавна сила државе, као представник политичне моћи ради заштите економских интереса њених и државне независности, јесте испуњење војне обвезе у рату. Војни закони, који проглашују обавезно sluжање у војсци и обавезну одбрану

отаџбине у миру и рату, представљају једну колективну силу првог ранга, која се од увек показивала као најмоћнија, и у овом светском рату дала толиких силних доказа њене снажне примене.

Испуњење ове социјалне дужности ствара на другој страни дужност за организовану јавну силу државну, да се побрине за своје грађане, који ту дужност испуњавају, да се њихов социјални положај услед рата и ратних неприлика не поремети, или ако тај случај наступи, да се тај поремећај поправи другим заштитним социјалним мерама.

Мисао законодавства о мораториуму има свога основа у овоме фактичном стању. Оно се доноси и има да примени у времену ратних догађаја, дакле у добу кад се војни обвезник избацује из својих редовних односа и убацује у нове односе, који у основу ремете његову привреду и мењају његов социјални положај. Не може се очекивати од једног ратника да савесно испуњава своју патриотску дужност браниоца отаџбине, и изложити га истовремено опасности да ће се његови дневно-правни или чак и лично-правни односи тако пореметити да ће се његов социјални положај у току рата или по његовом свршетку тако изменити, како то никад не би било да није наступио рат. Отуда се долази на мисао, да се у моменту објаве рата позитивним законодавством констатује тадашње стање, прогласи мораториум т. ј. изврши одлагање или обустава испуњења свих оних дужности, које ратник (или ратом погођено становништво) има и допусти њихово остварење тек по свршетку рата или још и доцније после извесног рока, кад наступе нормалне прилике или боље рећи могућност за испуњење раније постојалих обавеза. Мисао законодавства о мораториуму или тзв. мораторног стања састоји се у томе да се одложи испуњење обавезе које су дотле створене услед претпоставке да нема могућности за њихово испуњење. У овој мисли мораториума не садржи се и друга мисао, да се и обавезе створене у стању мораториума одложе до истека тога стања. Позитивно

законодавство може и то да нареди, али по правичу то не бива.

Та мисао законодавства о мораториуму одведа је и наш парламенат, те је првим законом о мораториуму од 1. X. 1912. одмах по објави балканског рата објавио стање мораториума. Дуже трајање рата него што се очекивало одвео је продужењу тога стања до 29. X. 1913., када је донет закон о ликвидацији мораториума од 1. X. 1912. Али самим тим даном није прекинута стање мораториума. Оно је имало да се ликвидира у току 1914. и следећих година. Међутим светски рат отпочет јула 1914. одвео је наш парламенат закључку, да изда нов, други закон о мораториуму од 29. VII. 1914. којим је поново заведено стање мораториума још у широј мери него што је било по првом закону. То стање мораториума траје још и данас, с изузетком питања о киријама, у којима је делимично ликвидирано трећим законом од 17. IV. 1919. за кирију од 1. V. 1919.¹

Стање створено овим законодавством о мораториуму и његово седмогодишње трајање постало је за привредни живот толико несношљиво и теретно да се на његову ликвидацију мора најозбиљније мислити. Тежиште питања лежи у томе: да се пронађе правичан начин за његову ликвидацију. Проналазак тога начина условљен је разним фактима од чијега констатовања и правилне оцене зависи правилност ликвидације. За разумевање односа створених овим мораторним стањем потребно је упознати се у главном са самим тим стањем, па тек онда приступити оцени тога стања и напослетку решењу питања о ликвидацији његовој.

Основне одредбе закона о мораториуму тичу се двојаких законских прописа: Одредаба материјалног

¹ Види моју књигу „Законодавство о мораториуму за краљевину Србију 1912—1919.“, где се налазе оштамповани сви ови закони; одлуке касационог суда, расписи министра правде и службене објаве; законодавство за време окупације и законски предлози са мојим чланком о мораторном законодавству под бр. 30.

приватног права и одредаба судског поступка у опште. Одредбе прве врсте односе се у главном на грађански и трговачки (где долази и део о меницама) законик и све друге социјалне законике који садрже одредбе приватног права (као што су сви закони о разним привредним повластицама). По свима тим законима обустављено је плаћање т. ј. испуњење обавеза, које из тих закона произлазе. Одредбе друге врсте односе се на јавно право т. ј. на грађански судски поступак, стецински поступак, кривични поступак и све друге врсте поступака, као што су неспорна правила, закон о старатељству и сви други законици којима се регулише поступак код судских и административних власти, у колико се тиче рока у погледу изјављивања жалбе и незадовољства по грађанско-правним предметима. У ове одредбе поступка дошла је и забрана примене средстава обезбеђења у смислу грађанско-судског поступка. Чл. 1. поменутог закона поменуо је изриком да је судовима забрањено одобравати „Забране“. Правилник издан на основу овога закона (чл. 2.) од стране Министарства Правде 7. X. 1912.² протумачио је овај чл. 1. закона тако да се и остала средства обезбеђења: притвор дужника, прибелешка и обустава, такође не могу одобравати. Судска пракса из првог Мораториума протумачила је овај закон и правилник у том смислу, да се ни тражење ликвидације за то време не може уважити, пошто заинтересована лица не могу учинити употребу од свога права при спречавању права преноса на непокретности ако би се њихов интерес или право угрожавало, будући су се они као војни обвезници налазили на војној дужности, чиме су у опште били спречени да праве правни промет добара.

Овим законом и правилником није измењено ни једно право приватне природе, већ је само одложено његово остварење, осем оних за које одлагање није ни допуштено (као што је наплата кирије од закупца,

² Види бр. 2. књиге „Законодавство о мораториуму“ итд.

који није војни обвезник) одложена је наплата, одложени су рокови. У томе је суштина првога Мораториума.

II.

Ово мораторно стање трајало је формално до 17. I. 1914. закључно за меничне обвезе, а за све остале обвезе рок је настао поново тек 30. X. 1913. године. (чл. 1. и чл. 4. зак. о пречишћавању рокова од 29. X. 1913.)

У чл. 2. истог закона решено је било да се рок меницама наставља од 18. I. 1914. и да се о року исплате менице може наплатити само интерес за протекло време; о другом року после 3 месеца најмање, поверилац је могао тражити отплату у 50% ако је вредност менице у роби и 10% ако је у готовом новцу; а остатак дужне суме могао се тражити тек доцније у још једном размаку времена на које меница по правилу гласи.

За стране менице (на којима је ремитент иностранца) ова повластица није важила; оне су морале да се исплате како гласе.

У чл. 3. предвиђено је, да се зајмови по текућим рачунима свих врста, покретним залогима и облигацијама изузев облигације код Управе Фондова и Хипотекарне Банке као и исплата улога на штедњу, имају платити у две отплате у року од 3—6 месеци, а дужни интереси имају се платити одмах.

Време од 17. IX. 1912. до 29. X. 1913. за све обвезе и време од 17. IX. 1912. до 17. I. 1914. за менице сматрало се да нема вредности при рачунању рокова за отплату дуга, ма да је интерес текао и за то време и има да се плати.

У чл. 5. било је предвиђено, да се дужна закупнина војних обвезника, који су уживали повластицу одлагања у плаћању има исплатити у року од 2 године у месечним ратама почевши од 30. X. 1913.

У чл. 6. предвиђена је ликвидација премија код осигуравајућих друштава чије је плаћање било такође одложено. Овим је чланом наређено дужницима да

плате дужне премије под условом да је осигурање правно постојало 17. X. 1912. па макар осигураник после 29. X. 1913. и напустио осигурање.

У чл. 7. предвиђена је ликвидација хипотекарних ануитетских зајмова код Управе Фондова и других установа на тај начин, да се они имају платити у 4 шесто-месечне рате од 30. X. 1913.

Остале одредбе овога закона о ликвидацији првог мораториума тичале су се поступка о ликвидирању преваром извршених преноса, допушту преноса покретних и непокретних ствари, могућности одобрења свих средстава обезбеђења и истеку обустављених процесних рокова.

Важно је истаћи, да је чл. 16. предвидео наређење, да закон о продужењу рокова од 1. X. 1912. „остаје и даље у сили у колико није измењен овим законом“. Ово је важно истаћи због тога, што су доцније прилике, створене законом од 29. VII. 1914., који је створио стање другог мораториума, учиниле да закон о ликвидацији о 29. X. 1913. у ствари и није ликвидирао стање првог мораториума, те на тај начин учинио, да први и други мораториум представљају једну целину, која се као таква има узети у обзир при ликвидацији мораториума у опште. $\frac{1}{3}$ свих оних рокова, који су имали да наступе по закону о ликвидацији првог Мораториума падају по том у време другог Мораториума. И сада када би се приступило ликвидацији првог Мораториума по закону о његовој ликвидацији, морао би се имати увек у виду закон о другом Мораториуму, који је то све одложио. И ако би се сада приступило само ликвидацији другог мораториума, независно од првог, дошло би се до тога да се примењују два закона о ликвидацији. Други закон о Мораториуму од 29. VII. 1914. није ни једном речи поменуо, да ли ће се и у колико изменити закон о пречишћењу рокова од 29. X. 1913., осим што је у чл. 9. рекао да ће се законодавним путем уредити, како ће се ликвидирати стање мораториума заведено истим законом. Отуда је логично захтевати, да нови закон

о ликвидацији има једноставно да обухвати целокупно време од 17. IX. 1912. па до указа о демобилизацији војске по закључку мира, тако, да се једноставно уреде сви односи из времена Мораториума.

III.

Услед почетка светског рата, у добу кад се по закону о ликвидацији од 29. X. 1913. приступило ликвидацији првог Мораториума од 1. X. 1912. издат је био други закон о Мораториуму од 29. VII. 1914. који је нешто опширнији од закона о првом Мораториуму. Он у главном садржи понављање одредаба првог Мораториума, али има и извесних новина и измена.

Најважнија је новина одредба у чл. 1., да обустава рокова предвиђена за обвезе пре 12. јуна 1914. важи и за обавезе примљене у току Мораториума до улаза о демобилизацији, о чему није било речи у првом закону о Мораториуму, те се сматрало да се Мораториум на њих не односи, докле то питање није пречишћено чланом 2. зак. о ликвидацији, од 29. VI. 1914. и одлуком опште седнице касационог суда од 15. I. 1914. *М* 305.³ која је стала на гледиште у науци иначе спорно, да је законодавство о Мораториуму чисто јавнога поретка и да не може бити мењано вољом појединца, чију примену иначе допушта § 13. грађанског закона, то ће рећи: да се по овом законодавству дужник не може нагонити на плаћање дужне суме противно овом законодавству, па ма се он на такво плаћање био и обвезао.

У осталим својим одредбама закон је регулисао одлагање плаћања обавеза по грађанском и трговачком закону и осталим законима о приватно-правним односима. Учинио је изузетак да се обвезе о издржању између родитеља и деце по закону о старатељству неће одлагати. Одложена је и даље исплата ратних и обичних премија код осигурања живота и имања,

³ Оштампано под бр. 9. у мојој књизи „Законодавство о Мораториуму“ 1919.

и прокламована обвеза њиховог плаћања по истеку рата. Обустављени су рокови за уговоре о закупу, а не само о плаћању закупне цене, те се основано доцније појавила потреба изложена у законском предлогу од 31. III. 1915. о стварању могућности за отказивање стана и плаћању дужне кирије, како је то изложено у писму Министра Правде којим спроводи овај предлог закона на решење Народној Скупштини.⁴ Заблудна је мисао изложена у овом предлогу у чл. 3. како га је стилизовао законодавни одбор, као да је ток закупима текао, јер је тај ток обустављен по чл. 3. закона од 29. VII. 1914. где је обустављен ток свију рокова од којих зависи губитак односно стицање права по грађанском или другом закону.⁵ Као и у првом закону одложени су рокови за незадовољства и жалбе као и одобравање свих врста средстава обезбеђења. Изриком су забрањени преноси непокретности и јавне продаје покретних и непокретних ствари. Обустављено је и свако стецишно поступање.

Овај овако израђен закон о другом Мораторијуму распрострт је истога дана и на присаједињене области јужне Србије освојене у рату 1912—13 године.

Овим је законодавством био потпуно укочен целокупан привредни живот у земљи, што је после 8 месеци његовог трајања натерало Министра Правде да изради извесне измене у томе погледу, које су ушле у законски предлог од 31. III. 1915. „како би се према садашњим привредним приликама у земљи могли довести у ред извесни правни односи — закупа, а поред тога да би се бар у неколико допустило остварење извесних приватно-правних уговора тако потребних за привредни живот у држави“.⁶

⁴ Види бр. 25. у мојој књизи „Законодавство о Мораторијуму“ 1919.

⁵ Види бр. 26. у мојој књизи „Законодавство о Мораторијуму“ 1919.

⁶ Види бр. 25. моје књиге „Законодавство о Мораторијуму“ 1919.

Наступели ратни догођаји спречили су донешене овог закона, који је привредни живот тада тако јако захтевао.

Окупација у јесен 1915. донела је нашој отаџбини ново, аустро-угарско законодавство, које се у смислу хашке конференције променјивало од окупационе власти. Као реакцију против тога законодавства имамо три службене објаве издате на Крфу од стране министра правде, којим је објавио: 1. да наши поданици не ступају ни у какве правне односе са незаконито постављеним непријатељским ликвидаторима; 2. да неће вредити никакви незаконито извршени правни акти за време окупације од стране бугарских и аустро-угарских власти; и 3. решење којим се забрањује сваки правни промет и трговина с непријатељем.⁷ Интересантно је, да се ниједна од ових службених објава не позива на каков пропис Устава или кога закона Краљевине Србије.

IV.

За време окупације Србије од стране аустро-угарских трупа војни гувернер је издао, по овлашћењу од врховног команданта, масу разних наредба и уредаба којима се регулисавао јавни и приватни живот појединаца.

Међу те уредбе долазе три, које се тичу стања Мораторијума и српског законодавства о њему. То су уредбе од 7. VII. 1916., од 19. I. 1917. и од 3. I. 1918.⁸

Прва уредба говори о ослобођењима од плаћања извесних закупа и кирија, а затим о извесним изузетцима од тога ослобођења т. ј. о обавези плаћања. Ту је постављено правило: да ће суд одредити својом одлуком које су кирије одложене на основу чл. 2. т. ј. 1. и 2. српског закона о одлагању или су ослобођене од плаћања по смислу ове уредбе. Истом је уредбом измењен чл. 3. српског закона што се тражбине чији рокови нису одложени могу наплаћивати. Такође је

⁷ Види бр. 13., 14., и 15. моје књиге о Мораторијуму 1919.

⁸ Оштампане у моме преводу у мојој књизи „Законодавство о Мораторијуму“ 1919. под бр. 18., 19. и 20.

ограничен и чл. 8. српског закона, да судови могу наредити јавне продаје покретних ствари. Укинут је чл. 7. српског закона о забрани преноса непокретности и допуштено издавање тапија.

Друга уредба поставља принципе о одлагању плаћања тражбина и њихових интереса, и о мањим и већим отплатама камата, о тражбинама из уговора о осигурању, о ограничењу изузетака, о опозивању одлагања меничних потраживања, о судском одлагању и судском извршењу и о изузетцима од тога одлагања, дејству одлагања, току рокова, принудном извршењу из непокретности.

Чланом 17. те уредбе укида се српски закон о Мораториуму од 19. VII. 1914. изузев чл. 4. који говори о употреби правних средстава против одлука српских грађанских судова и управних власти.

Трећа уредба садржи делимичну измену ове друге уредбе. Она укида сасвим прву уредбу, §§ 6—9. друге уредбе и српски закон од 29. VII. 1914. осем чл. 4. српског закона.

V.

По доласку српске војске у отаџбину и закљученом примирју почело се из дана у дан све јаче појављивати потреба да се питање о ликвидацији мораториума узме у озбиљну оцену. Живот је био јачи од свих законских ограничења. Пословни људи нису хтели више знати за Мораториум; они су као и за време рата обављали своје послове, ослањајући се на поштење у испуњењу обавеза, чиме се једино да и објаснити целокупни данашњи доста разбијени привредни и финансијски живот. Али је било извесних ограничења такве врсте против којих се није могло војевати. То су поглавито она која су се тицала закупних односа. Полицијске су власти разумеле ранији Мораториум тако, да нису вршиле никакву интервенцију ни код оних закупа, који нису уживали повластицу одлагања рока. У току рата створили су се под окупационом влашћу нови закупни односи који су се сукобљавали са ранијим.

Повишица цене у слободним закупима која је наступила готово свуда, а нарочито у Београду, претила је, да у току априла и маја т. г. дагађаји не узму озбиљне размере и не дође до личних разрачунавања између закупаца и сопственика и разних врста закупаца, предатних и ратних.

Један закон о ликвидацији закупа од 17. IV. т. г. донет на брзу руку и са недовољним проучавањем пресекао је за моменат тешкоће, које су се појавиле, али их није сасвим ликвидирао. Он је за време смирио духове: сопственике на тај начин, што су стављени у могућност да врше наплату кирије од 1. V. 1919., а кирајџије што им је огарантовано право да за годину дана по истеку тек. полугођа после онога у коме се изврши демобилизација, не могу бити истерани из стана. Али је негодовање остало и код сопственика и код закупаца.

Приликом критике законског предлога од 31. VII. 1915. један државни саветник није се устезао у своме мишљењу исказавши ово: „Велика је опасност и за најнажљивије сопственике, који нису у стању да поднесу и најмање губитке од неваљалих кирајџија, нарочито који ничим не заслужују да законодавац овом неупутном одредбом иде на руку тим неваљалцима да их харају.”⁹

Ми сматрамо да је такво мишљење у оцени кирајџија претерано и неправедно, као што би било неправедно, кад бих ја или ко други данас тврдио: да су сопственици зграда слични разбојничким заседама, које врше учену путника.

И једна и друга страна се налази у невољи: Кирајџије нису у стању да плаћају оне кирије које им закуподавци траже, а сопственици траже тако велике цене из два разлога: што могу да их добију од новог станоownиштва који долази у Београд, и што желе да се

⁹ Види текст у мојој књизи „Законодавство о Мораториуму“ 1919. бр. 23. стр. 129.

на тај начин надокнаде за сву штету коју су претрпели у рату, било у изгубљеној кирији или иначе.

Законодавац има да интервенише, специјално за Београд, да се оном становништву које је било мирно-допско или по своме службеном позиву мора да живи у Београду, осигура становање по једној привредној закупној цени, која одговара његовим привредним односима, као што се опет мора старати и о сопственицима да њихови приходи достигну за њихово уздржавање и омогући им се пристојна рента на уложени капитал. Свака претерана добит у извештаченим ценама има се сузбити као зеленаштво и казнити.

Ликвидација старих кирија из доба Мораториума до 1. V. 1919. имала би се извршити у смислу § 682. грађ. зак. са слободном оценом суда о томе: колико се у ком времену има исплатити од дужне кирије сопственицима.¹⁰

VI

Привредна обнова земље у току 1919. године налагала је управној власти да државним средствима притекне у помоћ сопственицима порушених или оштећених зграда и омогући им оправку и тако посредно помогне становништву да дође до станова. То је учињено у виду тзв. државних позајмица. Ради сигурности, да ће те позајмице бити враћене држави, она је донела нарочити закон од 30. IX. 1919. којим допуњује чл. 3. закона од 29. VII. 1914. По томе закону држава је допустила себи изузетно право стављања свих врста обезбеђења (тиче се у ствари забране и прибелешке, где се о притвору дужника и обустави не може практично говорити) и хипотеке интабулације на непокретна добра.

Овим законским наређењем држава је са своје стране узела за себе једно изузетно право, јер она на тај начин постаје обезбеђени поверилац дужников

¹⁰ Види у осталом о киријама моју расправу под бр. 30. у мојој горе цитираној књизи.

пре свих оних других поверилаца, који услед трајања законодавства о мораториуму нису још никако у стању да се за своја ранија потраживања обезбеде једним таквим залогом.

И са друге стране овај закон није представник социјалне правде, јер сопственици, којима се у име те правде помаже, нису никаквим законским наређењем умерени у одређивању величине кирије, коју ће моћи по оправци потраживати. Шта више они се користе наређењем измењеног чл. 2. закона од 17. IV. 1919. (тзв. закона о киријама) по коме имају слободно право уговарања. У томе бескрајном скакању цена има у осталом највише учешћа сама држава, која је својим закупима који иду у крајност, а представљају најдуже расипништво националне имовине, одредила такве цене, какве нормално управљање државним пословима не може допустити, а још мање трпети. Тако се дошло до стања у коме се данас чиневништво налази, да му $\frac{1}{3}$ плате и додатка иде на месечну кирију. На тај се начин не решавају социјални проблеми, нити се задовољава социјална правда.

Истим законом од 30. IX. 1919. решена су још друга два питања, чија се журност решења налагала пре опште ликвидације Мораториума. Пошто је позитивним законодавством забрањено стецинско поступање, а може објективно да постоји опасност, да ће дужник упропастити имовину и учинити после бесциљним стецинско поступање, новим законом (о обезбеђима) наређује се судовима, да на захтев једног или више поверилаца позову дужника и нареде му да поднесе списак својих потраживања и дуговања, па ако се суд увери да дужникова пасива премаша активу, он ће наредити службени попис дужникове целокупне имовине, коју му неће одузимати у смислу § 24. стецинског поступка, већ ће му се оставити на даље руковање под законском одговорношћу.

Овим је законом учињена још једна допуна, коју су изазвали трговачки пословни односи. Смрћу ортака престаје по правилу ортачки однос. Пречишћење тих

односа онемогућено је законодавством о Мораториуму услед одлагања рокова. Нови закон предвиђа, да наследници умрлог или погинулог ортака могу тражити, да се одмах изврши попис ортачке радње и да се она по том преда на слободно руковање преживелом ортаку под његовом законском одговорношћу. Преживелом ортаку наложена је дужност обавештавања наследника умрлог ортака о пословним односима продужене радње. Осем тога такав ортак може одговарати и кривично ако би учинио какву злоупотребу са тако примљеном имовином.¹¹

VII.

Законодавству о Мораториуму, такво како је изложено, обуставило је у ствари правни живот. Он се данас обавља ван граница које му је то законодавство поставило. Оно није више у стању да му одреди границе и да му спречава слободу кретања. У толико постаје све јаснија очигледност потребе да се стање мораториума скине и пусти слободан ток послова. Социјални проблем, који се при том појављује састоји се у томе: како да се ликвидира оно стање, које је створено седмогодишњим трајањем законодавства о Мораториуму.

Главна питања која има да реши нови закон о ликвидацији Мораториума ово су: 1. како да се исплате дугови створени пре 17. IX. 1912. били они облигациони или менични; 2. да ли да се плаћају интереси на такве дугове за време мораториума или не; 3. како да се изврши исплата дужних кирија и у колико; 4. како и у колико да се изврши исплата анuitета (отплата и интереса) по дуговима код Управе Фондова и хипотекарних банака; 5. како да се изврши исплата заосталих дужних премија ратних и обичних код осигурања живота и смрти; 6. како да се реши питање о истеку процесних рокова.

¹¹ Овај је закон општапан под бр. 29. у мојој књизи „Законодавство о мораториуму“ 1919.

У другу групу питања, која могу самостално да се реше, јер су ван законодавства о Мораториуму, а која могу да се схвате и као последица мораторног стања и уједно овде да се реше, јесу: 1. како да се обнове уништене интабулационе књиге; 2. како да се изврши судско уништавање несталих исправа на доносиоца; 3. какав правни значај да се да одлукама окупационих власти; 4. о оглашавању у рату несталих за умрле, и друга питања која су се у јавности појавила као таква која захтевају своје нарочито регулисање у општем великом обиму појма „ликвидација стања створеног ратом.“

VIII.

Циљ законских предлога новог закона о ликвидацији исплате новчаних потраживања управљен је на то да се дужницима створи могућност протекла још извесног рока по демобилизацији војске, после кога би тек били обавезни да своја дуговања исплате повериоцима. Претпоставка је, да су дужници у немогућности, с обзиром на своју поремећену привредну способност, да одмах приступе исплати својих дуговања без угрожавања свога опстанка. Сматра се оправдано, да им је потребно још извесно време мира у коме би им се дала могућност, да сву привредну снагу приберу и на најзгоднији начин изврше обнову свога живота. Руковођени том мишљу сва четири предлога која се налазе израђена у Министарству Правде стоје на гледишту, да се исплати дугова неће одмах приступити, већ sukcesивно по истеку извесних рокова. Мишљења су у томе подељена: да ли ти рокови треба да буду дужи или краћи, с обзиром на мање или веће веровање у способност дужникову за плаћање. При тој исплати прави се разлика између исплате главног дуга и исплате интереса. Сви пројекти имају циљ да се повериоцу исплати главни дуг у извесним ратама, а у погледу интереса су мишљења подељена.

По четвртом предлогу закона (Тадић — Ранковић) ти су рокови подељени у четири врсте: а) чл. 1. предвиђа рокове од 12, 24 и 36 месеци за исплату потраживања по пресудама, решењима и поравнањима, која су постала извршна пре 12. VII. 1914. сем меничних код новчаних завода, тако да ће се у року после 12 месеци по демобилизацији платити само дужни интерес до 12. VII. 1914. после 24 месеца прва половина дужне суме са интересом за 18 месеци, а после 36 месеци друга половина дужне суме са интересом за 12 месеци са досуђеним парничним трошковима и таксама; б) чл. 2. предвиђа исплату у уговореним ратама осем меничних код новчаних завода, тако да се после 12 месеци од демобилизације плати само интерес, после других 12 месеци само прва отплата, а друга, трећа и даља отплата у оним роковима како је уговорено и у смислу изречене извршне судске одлуке; в) чл. 3. свима осталим обвезама, осем меничних које новчаног завода по којима нема извршне судске одлуке, а којима је рок плаћања истекао пре 12. VII. 1914. продужава се рок за исплату још за три године од указа о демобилизацији; г) чл. 9. регулише исплату улога на штедњу од стране новчаних завода улагачима на тај начин, што ће се тек после шест месеци од указа о демобилизацији моћи тражити повраћај 5% дужне суме месечно за првих 12 месеци, и 10% месечно у следећим месецима до исплате, с тим да месечне суме не смеју бити веће у првој години од 1000 ни мање од 50 динара, а у другој години и следећим веће од 2000 дин. ни мање од 100 динара. Исплата се врши само главнице, без права на интерес за време трајања Мораториума, јер по чл. 5. интереси не теку за то време. Улагач нема права тражења на уложени новац већег интереса него што је уговорен, нити завод сме смањити тај интерес за време трајања ових отплата. То изриком није споменуто. Сматрало се за разумљиво. Прво може и бити разумљиво, али друго није баш извесно, јер су заводи у миру често произвољно смањивали интересе и против воље улагача. За менична потраживања код новчаних завода

установљава се Ликвидациона Банка, која има то да регулише (одељ. II. чл. 22—34.)

IX.

Најважнија новина сва четири законска предлога Министарства Правде јесте установа Ликвидационе Банке, којој ће сви новчани заводи на територији краљевине Србије и краљевине Црне Горе предати — уступити извесна своја менична потраживања, а они бити измирени, исплаћени од стране Ликвидационе Банке (боље рећи државе СХС.) на начин како се то овим законским предлогом предвиђа.

Последњи предлог у своме чл. 22. предвиђа која су то менична потраживања која имају прећи на Ликвидациону Банку. То су сва она по којима се новчани заводи јављају као повериоци, а меничне су обвезе издате на 3 месеца пре 17. IX. 1912. тако да им рок плаћања пада у време првог Мораториума од 17. септембра 1912. па до 12. јула 1914. као дана мобилизације пред другим Мораториумом од 29. VII. 1914.

Чланом 30. предлог уводи прећутну хипотеку на дужниковом имању. А за дужника се сматра по чл. 22. само издавалац сопствене или трасат (пријемник) вучене менице, пошто су тим наређењем ослобођени јемачке обвезе издаваоци и жиранти.

Ликвидациона Банка је државна установа и има се финансирати средствима које јој створи главна државна благајна (чл. 34.)

Не каже се ништа изреком шта ће бити са наплаћеним сумама од дужника, које се у смислу чл. 32. имају наплатити „у роковима који су изложени у предњим наређењима“ т. ј. у роковима из члана 1. и 3. т. ј. од 12, 24 и 36 месеци. Оне постају својина Ликвидационе Банке, логично државна својина, из које би имала главној државној благајни да врати сума новца, која је од државе дата Ликвидационој Банци за отпочињање њеног рада.

Питање о установи Ликвидационе Банке врло је деликатне природе, чије решење зависи од економских

разлога који налажу њено стварање у проширеној краљевини СХС. и од финансијске могућности да се то постигне. Како је ово питање решено у пројекту види се, да је оно постављено на сувише узану основицу, јер га ограничава само на извесна менична потраживања, која су условљена роком њихове исплате и припадношћу каквом новчаном заводу. Сасвим је природно што се одмах појавила жеља код трговачког staleжа, да се надлежност Ликвидационе Банке распростре и на све трговачке менице под истим условима. И у једном и у другом случају питање се не решава строго правнички у границама ликвидације законодавства о Мораториуму, већ се више схваћа као социјални проблем накнаде штете. У првом случају, треба да новчани заводи, који су остали без потребног капитала (новца) дођу до овога и отпочну свој рад, а у другом да трговци наплате одједном и своја најсумњивија менична потраживања, настала из најразноликијих трговачких спекулација, и наставе своју трговину, а државу упуте да њихова потраживања наплаћује у току следећих година од њихових дужника, с којима држава пре тога није била никад ни у каквим пословним трговачким везама. Надлежност Ликвидационе Банке могла би се у том правцу проширити још и даље : да се на њу пренесу и сва остала менична потраживања свих осталих грађана под истим условима. И на послетку та би се надлежност дала проширити и на све остале обавезе, несумњиве правне вредности постале пре мораториума и у току мораториума, и тако од Ликвидационе Банке направити један главни регулатор, који би ликвидирајући мораторно стање извршио савршено обештећење свих друштвених слојева и створио једно идеално стање у обнови привредног живота у новој краљевини.

Стварање једне такве Ликвидационе Банке може се сматрати несумњиво као један идеал који се не може остварити због финансијске немогућности да се приберу претходна финансијска средства за ликвидацију једног тако опсежног предузећа, које би обухватило

послове несумњиво великог обима. Остаје отворено питање о целисходности стварања Ликвидационе Банке у ономе обиму како га ствара законски предлог. Поглавити циљ тржишта састоји се у томе да се новчаним заводима омогући обнова рада, наиме да они дођу до својих ранијих финансијских средстава. Ма колико Ликвидациона Банка наплаћивала менична потраживања од дужника новчаних завода, у сваком случају тај се посао има свршити са штетом за државу, услед чега се онај вишак исплате који учини Ликвидациона Банка новчаним заводима, има сматрати као накнада штете коју држава даје унапред новчаним заводима.

Питање је : да ли држава има оправданог разлога да приступи накнади штете, почевши баш од новчаних завода пре исплате накнаде штете приватнима? Или има ли других начина да се новчаним заводима помогне да обнове живот? Новчани заводи су акционарска предузећа, која као таква имају своје основне капитале и своје резервне фондове, на основу којих могу обновити свој рад, ако им је основица била солидна. Нецелисходно је да држава прими на своју одговорност и штету лоше управљаног каквог новчаног завода и прими ликвидацију његових потраживања. У питању су улози и улагачи, који би били општењени ако се не би остварила мисао Ликвидационе Банке. Ја сматрам да је у том случају много рентабилније за државу, да прими на себе исплату улога улагачима, ма то било и без интереса, чије плаћање предлог у опште одбацује, па да за исплаћене суме стави хипотеке и забране на заосталу имовину таквих несигурних завода, него да обнавља њихову егзистенцију. Салидни заводи наћиће у овој општој новој утакмици начина, било самостално било удруживањем, каква су већ на помолу, да из критичне ситуације у којој се налазе, испливају.

Мисао о Ликвидационој Банци није у осталом ни потекла из кругова новчаних и финансијских. Оно има други извор, даљи од ових кругова. Ми га овде нећемо истраживати али нам је дужност да констатирамо,

да не налазимо да је целисходно да се за рачун новчаних завода и ради њихове обнове рада ствара Ликвидациона Банка, терет штете која ће отуд изаћи расподелује на честите грађане, да би се после неколико година или месеци када се исплата те штете заборави, омогућила баснословне дивиденде акционарима. Не треба ни у ком случају заборавити, да сви новчани заводи раде са великом добити, да су они заменили некадашње селачке зеленаше и да је законодавство последње деценије било већ заузето борбом против разних дажбина које су од стране новчаних завода разрезивале њиховим дужницима. За свој ризик они су имали своју већу добит; сада имају из својих средстава и својом иницијативом да обнове свој рад. Дужницима се може помоћи на други начин, као и осталим дужницима, који нису менични дужници код новчаних завода. Неправда би велика била да се у корист новчаних завода и њихових акционара, ма колико они били заслужни као ратници или лиферанти, ако су то у овом рату били, за ослобођење и уједињење нашега троименог народа, разрезује на народ порезе ради исплате штета новчаних завода претрпелих у овом рату. И многе друге штете остаће непоправљене кад се тичу приватних лица, па нека остане и по која код кога новчаног завода чија је егзистенција и пре била сумњиве природе. Не сме се приступити тој мери и с тога разлога, што је још пре ових ратова било врло спорно питање, да ли су новчани заводи онакви какви су били испуњавали своју дужност, која им је у социјалном животу била намењена.

Х.

Питање о плаћању дужних интереса долази у најважнија питања ликвидације Мораториума. У првом Мораториуму од 1. X. 1912. било је изриком речено (чл. 1. одељ. 2.) да ће интереси тећи за време мораторног стања. Налазимо, да ово није било потребно нарочито истинати јер се то по себи разуме на основу самога грађанског законика (§§ 21. и 601.) Закон о

Мораториуму, који је говорио о одлагању плаћања обавезе, а не о ослобођавању од плаћања, истакао је ово с тога разлога, што је хтео и допустио наплату интереса и за време самога Мораториума. Други Мораториум по закону од 29. VII. 1914. не помиње интерес ни једном речи. Да ли је то намерно учињено: да би се при истеку Мораториума у његовој ликвидацији могло приступити ослобођењу од плаћања интереса, не може се рећи, јер о томе нема никаквих аутентичних података. Дуго трајање Мораториума, евакуација српских власти и грађана из отаџбине, аустро-угарско ропство, и дуго трајање ратног примирја, које још није омогућило демобилизацију војске, учинили су, да се појави питање у томе: да ли дужне интересе, не само оне од 29. VII. 1914. већ све у опште почевши од 1. X. 1912. односно од 17. IX. 1912. (кад је објављена прва мобилизација војске) треба платити повериоцима.

У комисији која је при Министарству Правде у току ове године радила на законском предлогу о ликвидацији Мораториума. Ово је питање произвело врло живе дискусије: За плаћање или против плаћања или за његово смањење до извесне своте и до извесног времена.

О тој ликвидацији постоје у Министарству Правде 4 законска предлога: 1. г. Косте Тимотијевића народног посланика, донет у мислима са Крфа, делимиче непотпун у извесним одељцима који су остали неизрађени по обећаној сарадњи извесних чланова комисије; 2. г. Ђ. Несторовића по главним мислима комисије у Београду која је проучила пројекат г. Тимотијевића; 3. предлог г. Добре С. Петковића, адв. рађен по иницијативи „Правничког Удружења“ и предат као слаборат Министарству Правде, са рефератима г. С. М. Шапчанина и др. Д. М. Суботића о том елаборату, и 4. предлог г. г. М. Тадића и Д. Ранковића као чланова уже комисије, по нарочитом налогу Министра Правде г. Тимотијевића, који су проучили горња три предлога и створили овај четврти као основицу за дефинитивну дискусију и утврђење текста за подношење Државном Савету на мишљење и Парламенту на решење.

По чл. 27. I. предлога интерес досуђен извршним судским одлукама пре наступелог Мораториума (13. VII. 1914.) не би имао да тече за све време од 13. VII. 1914. па до 30. дана по указу о демобилизацији, а по чл. 33. истог предлога по свима осталим тражбинама по којима нису донете извршне судске одлуке такође неће тећи никакав интерес за време од 13. VII. 1914. до 30. дана по указу о демобилизацији.

По чл. 5, 6 и 7. II. предлога дужници су обавезни да плате Управи Фондова дужне интересе из доба Мораториума у року од 6 месеци по демобилизацији војске; а по свима осталим обавезама рачунава се за време од 13. VII. 1914. до истека 6 месеци по демобилизацији само законски интерес од 6% (ако је иначе уговорен већи интерес); а употреба интереса на интерес се забрањује.

По чл. 13. III. предлога опраштају се сви законски и уговорени интереси за време од 13. VII. 1914. па до 60. дана по указу о демобилизацији војске; али се у чл. 14. допушта да суд дужника може осудити на плаћање интереса ако поверилац докаже, да је дужник у рату повећао своје имовно стање или ће га осудити на смањено плаћање интереса према величини дужниковог обећања.

По чл. 5. IV. предлога не могу се тражити никакви интереси по свима обвезама закљученим до дана указа о потпуној демобилизацији војске за време од 12. VII. 1914. до шест месеци по указу о потпуној демобилизацији војске, а после тога рока већи интереси се свode на 6%; али ти тако оспорени односно и „угашени” интереси, како их пројекат назива „сматрају се као накнада штете” коју повериоци имају тобож с друге стране да наплате. Дужни ануитети код Управе Фондова од 7. до 12. VII. 1914. имају да се плате, и од 12. VII. 1914. померају се унапред по указу о демобилизацији, а „угашене интересе” за то време има да накнади држава Управи.

Изложени ред ова четири законска предлога и њихово схватање о плаћању, опрштењу или редуци-

рању дужних интереса доказује тешкоћу питања, која се документовала и у дискусији од 29. IX. 1919. у широј комисији, која је учинила примедбе на редакцију чл. 5. Са гледишта присталица опраштања интереса има схватити као правично решење овога проблема који није ништа друго, него једно чисто социјално питање; да посланици неће имати куражи да изађу у Парламенту са захтевом да се дужни интереси плате, јер ће то наићи на негодовање њихових бирача и да чланови комисије који заступају противно гледиште треба да имају куражи да то и јавно заступају. Један од присутних чланова комисије, који је народни посланик дао је изјаву у комисији, да ће у Парламенту јавно бранити тезу плаћања интереса, а остали чланови дали су изјаву да ће јавно заступати гледиште противно редакцији чл. 5.

Пошто је и потписани један од чланова комисије противног гледишта, које је као члан управе правничког удружења јавно изложио и у реферату поднетом удружењу на елаборат г. Добре С. Петковића, адв. о ликвидацији Мораториума, то он има куражи и овде да изложи. Питање о опраштању интереса не може се схватити једино као социјални проблем, у циљу чијега се решења произвољно може рушити целокупна теорија стечених права, чије постојање редактори чл. 5. потпуно оспоравају у Србији познату германску теорију силе над правом. Питање о плаћању интереса је социјални проблем као и сви остали који су на решењу. Али се томе не може тврдити, да се обновна правила грађанског законика могу тако олако нарушавати под изговором неке нове замишљене правичности, која треба да замени једно постало објективно право.

У смислу поштовања овога права сва четири законска предлога остала су при поштовању одредбе § 21. грађ. зак. да сваки ко је шта дужан има и да плати, па и дужник дужне интересе у колико се они односе на време из првог Мораториума (од 17. IX. 1913—12. VII. 1914.) јер је чл. 1. закона о Мора-

ториуму од 1. X. 1912. дарадко да: „дужници по свима обавезама плаћају интерес који не престаје теби све до њихове исплате”. По свима овим пројектима дужни интереси за време од 17. IX. 1912.—12. VII. 1914. имају да се исплате.

Закон од 29. X. 1913. о пречишћењу рокова одређених законом од 1. X. 1912. односно о ликвидацији мораториумнога стања заведеног законом од 1. X. 1912. није укинуо наређење чл. 1. истог закона о плаћању интереса, нити је закон о Мораториуму од 29. VII. 1914. изменио ма шта у ова два закона у погледу законодавства о Мораториуму.

Према томе постаје правно питање: да ли уредба чл. 1. закона од 1. X. 1912. о плаћању интереса важи прећутно и за закон о Мораториуму од 29. VII. 1914.?

Израда законског предлога о ликвидацији мораторног стања има законског ослонаца у чл. 9. закона од 29. VII. 1914. где је речено, да ће се законодавним путем уредити начин „како ће се ликвидирати мораторно стање заведено овим законом.”

Али при том ваља имати на уму, да није једино тим законом од 29. VII. 1914. „заведено мораторно стање”, већ да је то стање заведено још законом од 1. X. 1912. и остало још непречишћено по закону о његовој ликвидацији од 29. X. 1913. тако да је законом од 29. VII. 1914. као нови закон о Мораториуму продужио само стање Мораториума заведеног још 1. X. 1912.

Према томе закон од 1. X. 1912., закон од 29. X. 1913. и закон од 29. VII. 1914. чине једну органску целину у којој је прокламован принцип плаћања интереса и за време Мораториума. Према томе нови закон који има да ликвидира стање створено у Мораториуму није овлашћен да ништи права која се у њему налазе, а најмање то сме чинити у погледу оних интереса по тражбинама постављених пре 29. VII. (односно 13. VII.) 1914. које су несумњиво стекле право на ток интереса по чл. 1. зак. од 1. X. 1912., ако би се чак и успело, да се то оспори за обавезе створене у вре-

мену после 13. VII. 1914. до демобилизације, ма да закон о мораториуму од 29. VII. 1914. нема ту тенденцију.

У прилог овога гледишта иде и чл. 1. законског предлога од 31. III. 1915., по коме је имао да се измени закон о Мораториуму од 29. VII. и уведе правило: да Мораториум уведен тим законом неће важити за обавезе примљене после 12. VII. 1914. после ступања у живот ових измена и допуна, које услед политичких и војних промењених прилика нису постале законом.¹² Тим је предлогом хтео да се уведе нормални живот за нове обавезе, јер се показало да је немогуће практичан живот оставити и даље у оковима, какве му је набацио закон од 29. VII. 1914. и онемогући слободна акција јавнога кредита. По њему дакле спорна би била примена плаћања свих врста интереса чак и за време рата.

Ако пак питање о плаћању интереса посматрамо не више са правне тачке већ као чисто социјално питање а допустимо уништај § 21. грађ. зак. и позитивних одредаба законодавства о Мораториуму, не долазимо опет до закључка о потреби опраштања интереса. Да се до тога закључка дође потребно је имати позитивно утврђена факта, да ће се наплатом интереса више шкодити привредној egzистенцији дужника него што ће се шкодити привредној egzистенцији повериоца ако се његово право наплате интереса оспори. Само у том случају имало би се једно позитивно право повериоца жртвовати једном социјално оправданом потраживању да се потпомогне egzистенција дужника. Присталице ни једног ни другог гледишта немају позитивних статистичких података, а још мање сигурних, на основу којих би могли бранити било једно, било друго гледиште. Ствар се тиче просто личног веровања: да ће се плаћањем интереса више шкодити дуж-

¹² Види бр. 21. предлог закона од 31. III. 1915. у мојој књизи „Законодавство о мораториуму за краљевину Србију 1912—1919.”

нику него повериоцу ако он интерес не наплати, или обрнуто, ако се дужник ослободи од плаћања интереса.

У погледу потраживања код новчаних завода једино би било меродавно мишљење самих новчаних завода. Анкета коју је учинило Министарство Правде утврдила је: да су новчани заводи вољни да плате интересе на примљене улоге, ако им се очува право наплате интереса од њихових дужника. Ово је мишљење било донекле меродавно за комисију при изради II. предлога закона, док су чланови уже комисије за IV. пројекат¹ (Тадиф—Ранковић) нашли да су та мишљења новчаних завода, као заинтересованих, без практичне вредности за оцену питања.

Ми мислимо о томе противно, јер новчани заводи најбоље знају своју клијентелу и они верују да ће њихови дужници моћи платити дужне интересе, а с тога држимо да треба и да их плате, или у најмању руку да их исплате смањене (рецимо на половину уговорених интереса), као што то чини II. предлог.

XI.

Питање особите тешкоће је ликвидација и сплате дужних премија код осигуравајућих друштава и односа тих друштава према осигураницима живота и имања.

Уговори о осигурању живота и имовине специјалне су природе. Општа им је одредба дата у § 798. грађ. зак. где је речено да ће се таква осигурања судити и по особитим прописима изданим за ова разна осигурања. Такве специјалне прописе наше законодавство није издало, већ су их сама осигуравајућа друштва унела у своје уговоре. Уговор о осигурању је двостран уговор, по коме се осигуравајуће друштво обвезује, да ће другоме уговорачу за извесну награду у новцу тзв. премију која се плаћа сваке године за извесан број година, исплатити извесну унапред предвиђену суму новца, ако наступе извесни случајеви, ради којих се осигурање плаћа (смрт, пожар, поплава, несрећни слу-

чај повреде). С обзиром на ризик, који осигуравајуће друштво има, ови се уговори сматрају као тзв. уговори на срећу.

Премија има две врсте, обичних и ратних премија. Прве су мање, друге знатно веће с обзиром на нарочити ризик коме је услед рата изложен људски живот.

Предлог IV. закона за ликвидацију предвиђа другачије решење него што је ликвидиран први Мораториум. Као и закон о првој ликвидацији и закон о Мораториуму од 29. VII. 1914. и он сматра да су уговори о осигурању и за време рата остали у важности. Али противно првом, који наређује да су дужници обавезни да исплате засетале премије ако нису опозвали осигурања у року одређеном законом од 29. VII. 1914. Он ствара могућност за дужника да се те обавезе код обичних премија осигурања живота и имања ослободи, ако накнадно у року од 6 месеци по демобилизацији опозове своје осигурање т. ј. одустане од уговора. У погледу ратних премија учинио је такође одступање у толико што ствара обавезу за дужнике да плате ратну премију само за једну годину. Остале ратне премије сматрају се као ратна штета, коју има држава да накнади осигуравајућим друштвима из накнаде ратне штете или других сопствених извора, ма да у чл. 1. зак. од 29. VII. 1914. изрично стоји, да ће осигураници морати платити сву ратну премију по истеку рока предвиђеног за обуставу рокова.

Из предлога се не види да ли се та једногодишња ратна премија односи на 1914. или на 1912 годину, и у колико се њиме мењају наређења првог закона о Мораториуму и закона о његовој ликвидацији, што је ради јасноће у примени и избегавања разног тумачења требало рећи. Сама обавеза исплате ових премија (ратне и обичне) одложена је по предлогу за дуже време, јер је претпоставка да дужници нису у могућности да их одмах исплате. Наређују се шестомесечне отплате по указу о демобилизацији с тим да се у првој и другој отплати да 5% а у следећим шестомесечним

отплатама 10% од износа дужне суме на дан указа о демобилизацији. На остатак неисплаћене суме, која остаје после исплаћене сваке шестомесечне отплате платиће дужник 4% интереса.

Врло је тешко било остати при гледишту првог закона о ликвидацији првог Мораториума као и самог закона о другом Мораториуму од 29. VII. 1914. да дужници морају безусловно платити све дужне премије, нарочито кад су у питању обичне премије код осигурања против пожара и осталих несрећних случајева осигурања живота, где је интерес самога дужника да дужне премије исплати и створи себи могућност да пре дође до наплате осигуране суме, ако је њена исплата везана за доживотни рок, а не смрт. Овде се мора имати увек на уму, да је уговор о осигурању уговор на срећу, и да у нормалним приликама дужник има могућности, да од осигурања одустане простим начином што не плати до рока дуговану премију, јер му по условима уговора нападају раније уложене премије. Друштво као уговорач не тражи интервенцију судске власти за наплату дужних премија и ако у рукама има дужникове меничне обавезе за дужни низ година осигурања. Изгледа неправично ићи против дужника при једном уговору на срећу, која га је послужила те је прошао неопштећен у имању и телу (где се не тиче смрти), да сад после 7 година рата, кад су стварно по правилу истекли сви такви уговори, исплати све дужне премије, и ако и сама друштва за то време нису ништа радила. Судска би се интервенција тешко дала замислити према дужницима. Исплата ратних премија од стране државе као накнада штете не може се сматрати као правно решење, већ као последица задовољења принципа социјалне правде, да се осигуравајућим друштвима створи могућност за њихову активност; да се учини нешто што се сматра да је могуће учинити, јер је при решењу овога питања немогуће постићи потпуну правичност, много мање него још код осталих питања чијим се решењем бави ликвидација мораториума.

XII.

Положај Управе Фондова, на првом месту као Хипотекарне Банке, а после као руковођа свих јавних фондова у држави у улози депозитне банке, специјалан је како према њеним дужницима тако и према њеним поверницима у земљи и у иностранству.

Последњи предлог (IV.) предвиђа ову ликвидацију на овај начин: код обавеза према Управи Фондова дужници имају у року од три године од дана демобилизације да плате само дужне анuitете (отплате и интерес) којима је рок истекао до 12. VII. 1914.

Ово плаћање има да се изврши у три рока: после 12 месеци сви дужни интереси за протекле анuitете до 12. VIII. 1914., после 24 месеца половина свих дужних отплата до тога времена, а после 36 месеци друга половина од свих дужних отплата до тога времена. Остали анuitети којима рок пада од тога времена па до дана указа о демобилизацији померавају се унапред за толико времена како би дошли на ред за исплату. Али како Управа стварно трпи овде штету у изгубљеном интересу на позајмљену главницу, то је пројекат стао на гледиште да се тај интерес назван „угашени” сматра као ратна штета, коју ће држава накнадити Управи из накнаде ратне штете или кога другог извора.

Оваквом се одредбом чини олакшица дужницима поглавито у томе правцу што им се одлаже исплата мораторних анuitета на практичан начин простог померања по реду који је постојао, јер дужници не би били у могућности да их исплате. У погледу ранијих анuitета учињена је још једна олакшица, што је рок од 2 године (4 шестомесечне рате) који предвиђа закон о ликвидацији првог Мораториума продужен на три године, те су дужници и ту у добити.

Практично је сумњиво, како ће се извести обећање дужности државе да Управи Фондова накнади тзв. „угашене интересе”. Пошто је Управа државна институција то је интерес државе, да ту дужност и испуни и омогући њено правилно функционисање.

XIII.

Последњи предлог (IV. Тадић—Ранковић) предвиђа ликвидацију мораторног стања у погледу кирија и закупа у опште сувише либерално у корист закупца. Мишљење овога пројекта највише се приближује мишљењу социјалистичког посланика г. Лапчевића, израженом у законодавном одбору поводом законског предлога од 31. III. 1915. године.¹³ Г. Лапчевић је тада тврдио, да Мораториум има једини циљ: заштиту економски слабих од економски јачих и на рачун ових. С тога је он био гледишта, да се по свршетку рата ова категорија становништва има ослободити плаћања свих пореза и приреза, кирија, интереса и свих других давања. Он је сматрао, да ово није никаква жртва за капиталисте, за чији се рачун поглавито воде сви ратови, јер они добивају колосалне накнаде за то у току рата и после рата.

У дискусији о овоме предмету чланова уже комисије називали су ове одредбе уредбама „социјалне правде“ која захтева такво регулисање, како га пројекат предлаже. Општи је принцип: неплаћање дужних кирија, од кога се постављају изузетци процентуалног плаћања до 20%, 30%, 40% и 50% од дужне кирије. Пројекат је ту казуистичан и исцрпен. Знатно ће му помоћи у остварењу опште замисли неплаћања доцније дата општа одредба, да ће суд при одређивању висине закупнине водити рачун о умањеној способности плаћања закупца од времена кад је уговор о закупу закључен па до времена суђења о величини закупа. Корисна је одредба, по којој се допушта и наплата целе дужне кирије за трговачке радње које су обављале своје послове за време окупације, као и учињени додатак о „ратним привредницима у опште“, да не избегну плаћање дужне кирије на штету сопственика.

¹³ Оштампано под бр. 28. у мојој књизи „Законодавство о Мораториуму“ 1919.

Важна је одредба по којој се држава за плаћање закупа не може користити овим повластицама, изузев случаја где је добро било оштећено, те га ни она да је била ту, не би могла уживати.

У погледу суђења и ликвидације ових односа остало се при закону од 17. IV. 1919. по коме је устављен „парочити суд за спорове о кирији“, с тим додатком, који се показао потпуно оправдан, да првостепени судови суде по томе у другом и последњем степену.

Пројекат није потпун у погледу одредаба о поступку ни у погледу пречишћења свих односа о самим закупима, специјално ништа се не говори о закупима пољских добара, о чему је говорио законски предлог од 31. III. 1915., а о чему постоји очигледна потреба да се говори.

У погледу принципног гледишта, које је истакао посланик г. Лапчевић у 1915. и коме гледишту прилази пројекат од 1919., на име да се терет рата пренесе на капиталисте, односно сопственике закупних добара одн. непокретности, да се дискутовати. Не изгледа ми ни тако вероватно, да ће се социјална привреда задовољити, ако се кираџијама допусти да не плате из узрока наведених (што нису уживали закупно добро, што се добро налазило у непријатељској зони, због интернирања закупчевог или његове смрти, несталности и неспособности за рад, или услед смањења закупне вредности имања за закупца у смислу његове привреде) никакву кирију за време Мораториума, кад се сопственицима створила законска дужност (законом од 17. IV. 1919.) да такве кираџије морају и после 1. V. 1919. сматрати као предратне закупце и задржати их у своме имању по предратној кирији са допуштеном снагом повећања исте кирије, — или ако им се одреди да плаћају у смањеној скали како то пројекат предвиђа (20%, 30%, 40% и 50%). Налазим да је требало остати при принципу: плаћање дужних кирија у смислу грађанског законика (§ 677, у вези

§ 682. и осталих) са ограничењима која отуда излазе услед рата, при чему је требало оставити суду слободну оцену, какву предвиђа и пројекат, само што је он ограничава на горе предвиђену скалу.¹⁴

XIV.

У погледу ликвидације мораторног стања већ је прилично времена пропуштено, да се извесне ствари среде пре општег ликвидирања имовно-правних поремећаја створених ратом. На име тиче се на уређења нових интабулационих књига, на чијој је обнови могло много што шта да се уреди у току ове године. Њихово је уређење остављено по пројекту Тадић—Ранковић за засебан закон. Ја се са тим одвајањем слажем, али га је требало већ свршити. Пројекат г. Петковића је у овоме погледу у главном добар, али није потпун. Имале би се у њему извршити извесне допуне и измене. Пројекат г. Петковића назван је: „Предлог закона осређивању правних односа поводом рата.“

Обим ове расправе не допушта детаљно излагање овога законског предлога, који је г. Петковић као свој елаборат уступио Удружењу правника у Министарству Правде. Он има 107. параграфа. Могу толико рећи: да је предлог израђен са великом марљивошћу и познавањем ствари и да је велика штета, што га ужа комисија Министарства Правде при изради свог пројекта (Тадић—Ранковић) није узела у обзир онако како је тај пројекат то заслужио. Напомињем, да овај пројекат није предвидео ликвидацију меничних потраживања помоћу Ратне Ликвидационе Банке.

Напоследњи предлог Министарства Правде остао је у главном у ужим границама законодавства о мораториуму и ликвидирао то стање. Ја сам такође пристао таквог поступања. Али одмах и истовремено

треба изградити све спорне законе, којима има да се регулишу и све остале поремећености услед рата, а то су она факта о којима говори пројекат г. Петковића.

И први предлог г. Тимотијевића са Крфа имао је ширу основу, као и г. Петковићев.

Пре него што је био претресен у целини у једној широј комисији при Министарству Правде, он је био поверен на прераду једној ужој комисији да га сведе у уже границе и саобрази фактичном познавању односа онаких какви су били, а не како су се приликом израде на Крфу замишљали. Ужа комисија је тај пројекат свела на сасвим ужи обим. То је пројекат који називам пројекат П. Несторовића. Он носи наслов: „Предлог закона о ликвидацији стања створеног ратом“ и обухвата 5 одељака.

Услед доласка за Министра Правде г. К. П. Тимотијевића, његовом наредбом створена је ужа комисија Тадић—Ранковић, која је израдила пројекат у којој означи пројекат IV. „Предлог закона о ликвидацији мораторног стања“, који има 6 одељака.

Овај нам преглед даје очигледног доказа, колико су важна питања, која су на расправи, и колико се још није успело, да се погоди солидна основица на којој имају да се израде законски предлози, који ће се поднети на решење законодавном телу. Целокупни досадашњи рад представља по моме мишљењу само претходне припреме, које потребују исцрпну ревизију и дефинитивну обраду.

БЕОГРАД, 10. X. 1919.

¹⁴ У осталом видети моју расправу о ликвидацији мораториума кирија под бр. 30. у мојој књизи „Законодавство о мораториуму“ 1919.